25 ՅՈՒՆՎԱՐ · 1847 ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ · ԹԻՒ 31 ՀՈՒՍԻՍ · ١٢٦٣

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ Ղրշ 100
Վեցամսեայ „ „ „ 52 1/2
Պօլսէն դուրս դացած Լրագիրներուն փօսթային ծախքը առնողին վրայ է։
Այս Լրագիրը ամէն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի։

Իր շահին համար լուր մը հրատարակել ուզողը պիտի վճարէ տողին 40 փարայ։
Նորատիպ գրոց ծանուցումը ձրի է։
Դուրսէն եկած նամակներուն փօսթային ծախքը խրկողը պիտի վճարէ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՕԼԻՍ 25 ՅՈՒՆՎԱՐ

Օսմանեան Մեծաղօր տէրութեան այժմեան հայրենասէր և իմաստուն նախարարները դրեթէ գիշեր ցերեկ անդադար զբաղուած են տէրութեան հպատակներուն կենացը պատուոյն և ստացուածքին առաւել ապահովութեանը համար նոր նոր բարեկարգութիւններ և օրէնքներ հաստատելու որոնց արդիւնքը երախտագէտ սրտիւ կը վայելեմք կոր։

— Յամանակէ մը ի վեր Կոստանդնուպօլսոյ արքունի նաւարանը երեք հատ շոգենաւ շինելու ըսկսուած էր։ Այսոնց մէկը՝ որուն մեքենային ուժը վաթսուն ձիու ուժի հաւասար է, շէնքի կողմանէ լրմընցած է. ուստի պէտք էր ասոր մէկ յարմար անուն մը դնել, և անկէց ետքը ծովը ինջեցընել։ Մեծաղօր ինքնակալին հրամանաւը այս նաւուս անունը Վէսիլէ Ռիճարդի դրուեցաւ. և մուհարրէմի 27 երորդ օրը (յունվար 3), որ ուրբաթ էր, մեծաղօր Ինքնակալը կէս օրուան աղօթքին արքունի նաւարանին մէջի մզկիթը երթալով, կառավարութեան և զինուորական կարգի և թագաւորական պալատին մեծամեծներն ալ հոն գտնուեցան. այն օրը նաւը մեծ հանդէսով և յաջողութեամբ ծովը ինջեցուցին։

— Մեծաղօր ինքնակալին հրամանաւը՝ արքունի կրթեալ զօրաց ապարատէին խորհրդական հաճի Լուհէմ պէկ էֆէնտին, և Ֆօֆիանէի տեսուչ Մուխդար պէկ էֆէնտին՝ ակէց ետքը կառավարութեան խորհուրդներուն ընդհանուր ատեաններուն ներկայ պիտի գտնուին։

— Պէռլինի դեսպանութենէն հոս դարձող Շէվքէթ պէյը որ պէյլիքի անուանեցաւ, անցեալ շաբաթու մէջ Վէհափառ Աբքային ներկայացաւ և Լիւբոպայ անցուցած օրերուն վրայով երկար ժամանակ Աբքային հետ խօսելու պատիւ ունեցաւ։

— Խարձրապատիւ փոխարքային Տէօհի-բասը Պէհճէտ էֆէնտին որ վերհափառ Աբքային կողմէն Նաշի և Պուքրէշի դուքսերուն պարգեւ տարաւ, հիմա իւր այս պաշտօնը արժանաւորապէս կատարելով հոս դարձաւ և վերատին Խարձրապատիւ փոխարքային ծառայութեանը մնաց իւր առաջի պաշտօնովը։

— Արժանապատիւ Մօլլա Նէճիպ էֆէնտին որ առեւտրական ատենի Միւմմիզ անուանով անդամ է, իւր պաշտօնը ամենայն ճշդութեամբ կատարելուն Վէհափառ Աբքայն երրորդ ատիճանի Նշանի էֆիրիէաբ շնորհեց։

— Ռումելիի բանակի ընդհանուր զօրապետ Ռէշիտ փաշան քանի մը օր էվվլա հիւանդութիւն պառկելէն ետեւ մեռաւ։

Այս զօրապետին մահը տէրութեանը արդարև մեծ ցաւ եղաւ. որովհետեւ նոյն բանակի բարեկարգութեանը մեծ հոգ տարաւ այն կողմերու անդադար խռովուելը հանդարտեց և այլ ուրիշ շատ իւր տէրութեանը օգտաւոր գործեր գործեց։

— Սեմափայլ Շէրիֆ փաշան Պրուսայի Մուսուլի և Սիվասու կառավարութիւնները ընելէն ետեւ հոս անցեալ շաբթու մէջ մեռաւ։

— Անցած հինգշաբթի օրէն ի վեր (յունվար 16) օդը փոխուեցաւ. հովը որ առաջքանի մը շաբաթ երբեմն հիւսիսէն և երբեմն արեւելքէն կը փչէր, սկսաւ հարաւէն փչել։ Նոյն օրը հովը մեղմ էր. կամաց կամաց սառակացաւ միւս օրերը. որ ասանկ ըլլայ նէ սովորաբար քանի մը օր կը քշէ։ Երեքշաբթի օրը (յունվար 21) հովը շատ սաստիկ էր. և ատեն ատեն մրրիկներ կ'ընէր յանկարծակի. կասկած կ'ընէինք որ ցամաքի մօտ առագաստաւոր նաւեր գըտնուած կան նէ՝ կը վտանգին։

Դժբաղդաբար անանկ բան մը պատահեցաւ որ մեր կասկած ըրածէն աւելի վնաս ըրաւ։ Իւսքիւտար՝ հարէմ իսթէնտիին և սալտանիին մէջ տեղը էհ-ամէնէ ըսուած թաղին գիւրէտ պայրը փողոցը յանկարծ ցերեկը կէս օրուան ատեն կրակ մը պատահեցաւ։ Կրակին բորբոքած տեղը բարձրակէտ բլուր մը, ծուռն դիմացը. և հովն ալ ծովուն կողմէն դէպ ի ցամաքը կը փչէր. ուստի մինչեւ որ մօտ գտնուած տեղերէն մարդիկ հասան նէ՝ կրակը ուժ գտաւ։ Այն կողմը Տաճկի մեծամեծաց խօնախներ կան ընդարձակ պարտէզներով. բայց հովին սաստկութիւը թէ հրացեալ բեւեռ և թէ տախտակի կիսայրեաց կտորներ նետելով, մէկէն մէկալ տունը կրակին հաղորդելը դիւրին եղաւ. որով երեսունէն աւելի մեծամեծ տներ վեց եօթն ժամ միջոցի մէջ մոխիր դարձան։ Օրթաղեանները իրենց զօրքովը և կառավարութեան մեծամեծները հասնելով՝ և շատ աշխատելով՝ հազիւ կրակին առաջը առին։ Թէ որ փողոցները նեղ և տուները խիտ (սըխ) ըլլային նէ՝ հովին այն սաստկութեանը ատենը ասոր առաջը առնելը շատ դժուար կ'ըլլար։

Նոյն օրը Զէնկէլ դեղն ալ պարտէզի մը մէջ առանձին շինուած մէկ ֆէօղի մը բըռընկեր, և շինութենէ հեռու ըլլալուն համար ուրիշն վնաս մը չի հասցընելով ինքնին վառեցաւ ու մարեցաւ։ Այսասնց պէս մանր մունր կրակներ ալ շատ պատահեցաւ բայց հոս մէկ մէկ յիշելը աւելորդ կը համարեմք։

Իհսանիէի կրակին ատենը ծովը շատ սաստիկ ալէկոծութիւն ըլլալով, երբ որ քանի մը հոգի նաւակով օգնութեան կուգային, նաւակը ալիքներուն չի դիմանալով կործաներ է, և մէջի մարդիկն ալ խեղդուեր են տէյի ըսեցինք. բայց տակաւին պատմութիւնը պարագայներովը չիմացանք. և ստուգութեանը երաշխաւոր չեմք։

— Մէնթէշէ գաւառին Մերէլլէհի վիճակին Տիրմիլ գեղին բնակիչներէն Թէօմիւրճի Ալի անուն մարդը Խատիճէ անուն մէկ կոյս աղջիկ մը ունէր։ Նոյն երկրին բնակիչներէն Կիւլէշ օղլու Մուհամմէտ երիտասարդ մը այս աղջիկանը սիրահարելով հօրը ուզեցաւ վերցընել ուզած ատենը՝ աղջիկը ղինքը անոր ձեռքէն ազատելու համար պատուհանէն վար կընետուի։ Երիտասարդը ետեւէն հասնելով աղջիկը դանակով կը մորթէ կը մեռցընէ։ Ալերսիշեալ Ալին և անոր կինը դատաստանի բողոքեցին, որ Մուհամմէտը կանչել տուաւ. այն ալ ըրած եղեռնագործութիւնը առանց բռնութեան խոստովանեցաւ։

Լոքի Օղարա ըսուած գիւղաքաղաքին բնակիչներէն ալ հասան Իսլնի Մահմուտ անուն չինիթանէն՝ Բուռմպա Մուհամմէտ անուն մէկ ուրիշ չինիթանէի մը վերաւորիչ գործիքով մը զարնելով սպաններ է. և այս ալ նոյն ցեղին մարդոցը վկայութեամբ արդարութեան ճամբով ստուգվելով երեւան ելաւ։

Այս յիշեալ երկու սպանութիւններուն բողոքը մնացածներուն կողմէն տեղւոյն դատարանը ծանոյց Կոստանդնուպօլսոյ արդարութեան վճռոց գերագոյն ատեանին. որ մեռնողներուն կենդանի ազգականները և ժառանգները՝ փոխարինութեան (քըսասի) օրէնքով յիշեալ մարդասպաններուն մեռցընելը կ'ուզեն։

Այսոնց այս խնդիրը մեծաղօր Ինքնակալին առաջարկելով անոր արդարասէր կամքը ուզեցին հասկընալ յիշեալ գերագոյն ատենին ատենակալները. և Ինքնակալը բարձր հրամանաւը հրովարտակ հանեց որ դատաստանի կողմէն բողոք ընողները վերըսմին կանչուին. թէ որ ներելու հաճին նէ՝ մարդասպանները մահուանէ ազատին. թէ որ չի ներեն նէ՝ արդարութեան պահանջած կերպովը ասոնք ալ ըսպանուին։

— Ո՛երիպէի հաւ-ապէս ըսուած Տաճկական օրագիրը՝ Կոստանդնուպօլսոյ մէջ գտնուող օտար տէրութեանց հպատակներուն համրանքը կը դնէ. որ ամէն մէկ տէրութեանց դեսպաններուն ֆանէլէրիանէրէն հարցընելով ստուգեր է. և ասոնք են։

Իրլանդացի, անձինք	6000
Մալթացի և ատացի թաւշաններ, Ինկիլիզի հպատակ	1983
Նէմցէ աւստրիացի	4581
Մոսկոֆ	876
Ֆռանսըզ	825
Ճէմ	657
Սարտէնիացի և Ո՛ինիվիզ	405

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՉԷՐՔԷԶՆԵՐՈՒՆ ԵՐԿՐԻՆ ԵՒ ԱԶԳԻՆ ՎՐԱՑ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Հարուածոթիւն *

Չէրքէզները մեքենական արուեստներու մէջ ճարտարութենէ բընաւին զուրկ չէն, բայց բանել չէն սիրեր։ Քանի մը բաներ կայ որ իրենք կը շինեն. որոնց ձեւը գեղեցիկ է, և շինողներուն վարպետութեանը նշանը կ'երեւի վրանին։ Դէշն այն է որ՝ իրենց անհոգութիւնը համար այս վարպետութիւններն անշահ եղեր է. և արուեստական բաները դիւրաւ շինելը սորվեցընող վարպետ չունին մէջերնին։ Վարպետութիւններն աւելի յայտնի կ'ըլլայ զարդուց վերաբերեալ բաներուն վրայ. ասանկ բաները մէջերնին շատ յարգութիւն ունին։ Չէնքերնուն շինուածքը, երկաթներնուն ջուր և փայտեղութիւն տալ և պըմբէռիլ շինելնին անանկ աղէկ է որ անկէց աղէկը չի կրնար ըլլալ։ Արծաթեղէն բաներ յղկելու (մասալա ընելու) մէկ մասնաւոր եղանակ մը ունին, որ մինչեւ հիմա այս արուեստս ասոնց նման բանող վարպետ մը չէ երեւցած։ Չէնքերնուն վրայ պատած արծաթի զարդերնին շատ բարակ վարպետաշէն բաներ են. և ընդհանրապէս թէ դէնքի և թէ ձիերնուն զարդը անանկ բաներ են որ՝ Եւրոպայի խիստ ճարտար քաղաքներուն մէջն անգամ անկէց աղէկը չեն կրնար շինել։

Հագուստնին հին ատենուան Ֆռանսըզ ասպետներուն (քաւալիերներուն) հագուստը կը նմանի։ Վրանին հագած լաթերնուն առաջը և երկու քովին մէկ մէկ պղտիկ դրպան (ճէպ) ունին, որոնց մէջը վեց կամ տասն և երկու հատ փայտէ մանր տուփ (խութի) կը դնուին. և ասոնք ֆալաֆայի տեղ կը բանին։ Վրան կաշիով պատած է. և կուրծքին երկու կողմէն ասոնց տեսքը՝ հասակնին աւելի գեղեցիկ և վայելուչ կ'երեւցընէ։ Ամէնքն ալ ձիաւոր են. և մէկ ծուռ դանակ մը կը կենքերնին, մէկ տարբձանակ մը, մէկ դաշնակ (խանչէր) մը, մէկ առնուազուտի հրացան մը կամ մէկ ատրճանակ մը։ Ցուն մը մտնելու ըլլան նէ՝ զէնքերնին պատէն վար կը կախեն. քովերնին միայն դաշնակը կը մնայ։ Հրացանին լեցուցած ատենին կապարեայ գնդակ դուրս կ'ածեն։ Ն է. տեղու ատենին՝ գէտիները երկու տեղ չափաւոր հեռաւորութեամբ երկու հատ պղտիկ ցից (խաղալիս) կը տնկեն ջրէրաշ, և հրացանը անոր վրայ կը դնեն անանկ կը նեռեն։

Հրացանին և թնդանօթնին շատը Տաճկերներէն ծախու կ'առնեն. բայց շատերնուն անունը լածարոնի կ'ըսուի. որ Վենետիկի Լանծարօ վարպետին շինածներէն ըլլալուն նշանն է։

Մեծամեծներին գրեթէ ամէնն ալ մէկ մէկ զրահ և մէկ մէկ ալ բաղկոց (խօլչաս) ունին երկաթէ. որ դատակէն մինչեւ արմուկը կը գոցէ. և թշնամին թուրով զարնելու ըլլայ նէ՝ ասանք թեւերնին գէմ կը դնեն վահանի տեղ։ Գլուխնին երկաթէ սաղաւարտ մը կայ, որ զրահին հետ մէկ է. և զրահն ու սաղաւարտը ամէնը մէկէն մէկ փոսֆոսկայի պէս բան մը կ'ըլլայ. որուն մէջէն ընթցողներէն մինչեւ բերանը կ'երեւի, աւելի տեղ չերեւիր։ Առեն մը այս զէնքերը Պարսկաստանէն կ'առնէին. բայց քանի որ ասոնց շինակայ երկիրներուն Ռուսը տիրելով Պարսից ու Չէրքէզներուն մէջ տեղը մտաւ նէ, ասոնց զէնք առնելը դժուար է. ուստի գէնն ալ ուղղած է։

Այս զրահներու ասոնց մէջ դիւաւոր հարուածութիւններուն կարգը կը սեղմի. և ասոնց պէս պատերազմի մէջ օրերնին անցընող ազգի մը համար շատ մեծ զարմանք մը չէ որ զէնքերնուն եվէլոք խնամք ունենան, մաքուր և գեղեցիկ պահեն. ուստի Չէրքէզներուն խելքը մարքը բոլորովին զէնքերնուն վրայ է։

Հագուստի ուրիշ բաներուն վրայօք այնքան հոգ չեն ըներ. թէպէտ հագուստի տարբերութեան և նորաձեւութեան (մոտայի) ալ բաղդովին անհմուտ չեն։ Զարդերնին և հագուստներնուն ձեւը և տարի ամանեներնին յաճախ կը փոխեն. բայց միշտ ինչ ձեւով լաթ որ հագնին նէ՝ թեղնիքնին երկան պիտի ըլլայ. որովհետեւ մեծ և յարգի մարդու մը ներկայանալու ըլլան նէ՝ ձեռքերնին պահելը քաղաքավարական սովորութիւն մը սեպված է. և երկան թեղնիքով լաթը ասոր դիւրութիւն կուտայ։

Չէրքէզներուն արուեստներուն մէջ վարպետութիւն երեւցած բաները միայն այս բաներս են. բայց ուրիշ արուեստներուն ամէնուն մէջն ալ շատ հետ մնացած են։

Մշակութեան կողմէն խիստ շատ հետ մնացած են. իրենց գետինը բանելով բերը առնել գրեթէ բնաւ չուզեն։ Քիչ ատեն է որ հողմաղաց (եէլ տէյիրմէնի) շինել մտած է մէջերնին. բայց գործածութիւը տակաւին շատ տարածուած չէ. հունտերնները ալիւր շինելու համար շատ տունէրու մէջ անկան (հաւան) գործ կ'ածեն. հայ շինած ատենին խոր (մայա) գործածելը տակաւին սորված չեն։

Չէրքէզները ազգային պատմութենէ առնուած խաղեր՝ և երաժշտական գործիքներ ունին. ըսել է որ՝ բանաստեղծութեան ալ եղծին չափ տեղեկութիւն ունին։ Եւ յիրաւի այս բանիս վրայօք արեւելքի ազգերուն շատէն աւելի վարպետութիւ կը ցրցընեն։ Յոգուածներու բաւական երկար ըլլալուն համար այս տեղ Չէրքէզներուն բանաստեղծութիւնը վրայօք շատ չեմք կրնար խօսիլ։

Բայց չեմք կրնար այս ազգիս կրօնքին վրայ բան չի խօսելով այս բանասիրականը լրմընցընել։ Այսոնց կրօնական հաւատալիքներուն մէջը քրիստոնէութեան մնացած նշաններ կան. և կը կարծվի՝ կ'ըսէ այս յօդուածս Անգղլայի հեղինակը, որ առենօք Եբուսաղէմի վրայ պատերազմի գացողներէն փախստական քանի մը հոգի, կամ Ճիներվիզնեը՝ որ Չէրքէզի երկրին մէջ ատենօք բնակութիւն հաստատած էին, երբ որ սեւ ծովի վրայ քանի մը տեղերու կը տիրէին Յունաց կայսրութեան վերջին ատենները։ Քրիստոնէութեան այս բաներս անոնց՝ սորվեցուցած ըլլան։ Բայց Չէրքէզներուն մէջ քրիստոնէութիւն մնալը աւելի հին է, և մինչեւ առաքելոց ատենը կը հասնի. Անգրկաս առաքելոց քարոզութեան վիճակին մէջ կը պարունակի այս երկիրս ալ. թէպէտ չեմք կրնար գիտնալ թէ ինչ պատճառաւ քրիստոնէութիւնը վերցվեր է ասոնց մէջէն։ Թէ որ Եգիպտոսի Չէրքէզներն են նէ՝ ասանկերպով և տասն և մէկկրորդ դարուն մէջ ասոնք քրիստոնեայ էին։ Բայց Չէրքէզները գրաւոր ազգային պատմութիւն մը չունենալուն համար, կամ թէ որ ունին ալ նէ՝ մեղմ անծանօթ ըլլալուն համար՝ ասոնց կրօնական պատմութիւնն ալ չեմք կրնար գիտնալ։

* Տե՛ս թիւ 29 = 30։

Նաբօլիդան	247
Թօսքանայի	211
Ինկիլիզ	210
Պէլճիքայի	182
Բրուսիայի	144
Սպանիօլ	48
Տանիմարքայի	47
Ֆիլէմէնկ	27
Ամերիկայի	24
	16,467

Օտար տերութիւնց հպատակ ըլլալով Կոստանդնուպոլիս գտնուողներն են ամէնը 16,467 հոգի։

— Պ. Լէյար գիտնականը տարիէ մը 'ի վեր Մուսուլի կողմերը կը պրօսրսի հնութիւններ գտնելու համար. մօտերս Նէմրուտ քաղաքի մօտ գեմնին ներքեւէն մէկ մեծաչէն պալատի մը աւերակ գտած է. այս պալատին մէջ բազմաթիւ մեծ մեծ սենեակներ և ընդարձակ սրահներ կը տեսնուին որ տակաւին իրենց ձեւերը կորսընցուցած չեն։ Եւ այս սրահներուն որմերուն վրայ ահագին արձաններ ամբողջ մնացած. այս արձաններուն մէկ քանին չատուածոց արձաններ են. և մէկ քանին ալ երեւելի մարդոց։ Արձան կայ որ գլուխը մարդու գլխու նման է, անկէ վարը կամ առիւծի կամ ցուլի նման է։ Արձան ալ կայ գլուխը արծուի գլխու ձեւ է անկէ վարը մարդու ձեւ։ Յամենակ մը այս արձանները թագաւորներ կը նշանակէին որ հետերնին խել մը երիտասարդ տղաքներ առած իբր թէ կրօնական տօներ կը կատարեն կամ կռիւերու վրայ պատառող դաղաններուն հետ կը պատերազմին։ Այս արձաններուն համար անանկ կ'ըսէ յիշեալ Պ. Լէյարը որ շատ ընտիր գործքեր են. ասկէ կը հասկցուի որ Ասորիք Եգիպտացիներէն առաւել վարպետ են եղեր քանդակագործութեան արհեստին մէջ։ Շատ զարմանալի է կ'ըսէ Պ. Լէյարը որ բնաւ մէկ կողմերնին չսխալուած ամենեւին ամբողջ գեմնի մը ներքեւէ 3,000 կտորի չափ բան գտնուի։

Այս մարդուն Մուսուլ հասած առենը գեմնին ներքեւէն մէկ սընտուկի նման բան մը գտնուեր է, մէջը աղնիւ հողէ շինուած անօթներ, ականջի օղեր, մատնիներ, և այլ ուրիշ կանայի զարդեր։ Այն սնտուկին մէջ եղած անօթներուն խուլէերուն վրայ զարմանալի վարպետութեամբ շինուած առիւծի մանր մանր գլուխներ կը տեսնուին եղեր դեռ բնաւ չի մաշած։ Տասն երկու հատ ալ պղինձէ թափուած առիւծներ գտնուեր է։

Պ. Լէյարը այս տեսած բաներուն օրինակները կը գծէ կոր, նոյնպէս անոնց վրայ եղած ստորագրութիւններուն օրինակները կ'առնէ կոր։

Արդարեւ այս ընտիր գործքերը պատճառ պիտի ըլլան Ասորւոց հին ազգին վրայով առաւել օգտաւոր հմտութիւններ ունենալու։

ԳԱՐՍԿԱՍՏԱՆ։ Դեկտեմբեր 3ին Դաւրիզէն եկած մէկ գիր մը կը հրատարակէ Կոստանդնուպօլսոյ Յառաջ թերթը Բօնդանդինօֆլ ըսուած պատուական օրագիրը. և է այս։

«Գոհութիւն Աստուծոյ. Խալէ-այէն աղատուածի պէս եմք։ Իրաւ Աղերսիճանի հիւսիսային կողմերը քանի մը տեղ տակաւին կը տիրէ, բայց ստոյգութիւնը շատ կորսընցուցած է և ձմեռը վրայ գալով՝ բոլորովին աղատելիս ալ մօտ է։

«Դէհրանէն եկած գրերէն կը հասկնամք որ՝ Խալէ-ան անցնելէն ետքը իրարու ետեւէ բազմատեսակ հիւանդութիւններ երեւան եկան. և այն քաղաքին մէջ մեռնողներուն համրանքը տակաւին շատ է։ Ուրիշ հիւանդութիւններէն յատկապէս մէ սուելի վտանգաւոր հիւանդութիւններն են փորքըշուքը, տենդը և կարմրուածը (տամլան). օդն ալ շատ խոնաւ ըլլալով այս հիւանդութիւններուս շարունակելուն և ասոտկանալուն պատճառ կ'ըլլայ։

«Պարսից վեհափառ թագաւորը Դէհրան քաղաքին մէջ ասկէց չորս տարի առաջ մէկ ընդարձակ ասպարէզ (ամֆիթատրոն) մը շինեց. ուր տեղ ձի վազցնելու և խաղցնելու վարժութիւն կ'ընեն տարին երկու անգամ։ Թագաւորը ինք և տէրութեան մեծամեծ նախարարները և երեւելի մարդիկ իրենց ձիերը կը վազցնեն այս հրապարակիս մէջ. և այս հանդէսս եղած ժամանակը անթիւ անհամար բազմութիւն կը գտնուին հոն. քանզի այն առեղէն 'ի վեր Պարսից աղգը առանկ տեսարաններու վրայ շատ սէր կապած է։

«Այս ձի վազցնելու սէրը Պարսից աղգին մէջ մտնելը աւելի յարմար է՝ քան թէ ուրիշ երկիրներու մէջ. քանզի Պարսկաստան Արաբիայի ձիերուն հետ կրնան դիմամրցանակի ելնել թիւրքմէն և հաղարէյի ձիերը։ Այս ձիերս՝ Արապիստանի ձիերուն աղէկութիւնէն զատ այն աղէկութիւնն ալ ունին՝ որ աւելի ուժով և առոյգ են. և երկար ճամբայ երթալու և հոգնելու աւելի կը դիմանան։ Թիւրքիստանէն եկած առաջին աստիճանի պատուական ձիերը քիչ են Եւրոպայի մէջ. կամ աւելի շնորհակ ըսեմ, բնաւ ճանչցուած ալ չեն։ Այս ձիերս որ տեղ կը ծնին նէ՝ գրեթէ միշտ հոն կը մնան. քանզի թաթար ազգին մեծերը իրենց երկրէն ձի դուրս հանել բնաւ չեն ուզեր։ Անգլիացւոց իշխանութեան տակը եղած Հնդկաստանի մասը կամ տաճիկներուն երկիրը ծախուած ձիերէն այս ձիերուն աղէկութիւնը հասկընալ չըլլար. քանզի ասոնք որքան որ թիւրքիստանի աղէկ ձիերէն ըլլան ալ նէ՝ միշտ երկրորդ կամ երրորդ աստիճանի աղէկներէն են. առաջին աստիճանի աղէկներէն չեն։ Դէհրանի ասպարէզը այս մասնաւոր գեղեցկութիւնը ունի որ, աշխարհքի մէջ որքան գեղեցիկ ձի կը գտնուի նէ՝ ամէն տեսակէն ալ կը տեսնուի հոն։ Նոյեմբերի 6ին՝ աշնան ձիարշաւի (խոշուի) հանդէսը եղաւ։ Դժբաղդաբար քանի մը ձախորդ բաներ պատահելով հանդէսին ուրախութեանը հետ տրտմութիւն ալ խառնուեցաւ։ Արշաւանքի ելլող ձիերուն չորսը վազելն իբրեն ինկան. և վրանին հեծնող մարդոցմէն երկուքը ինկածնուն պէս մեռան. մէկալ երկուքը թէ որ ողջ մնան նէ՝ այս ձախորդութիւնը մինչեւ մահուան օրերնին իրենց չի մոցընող նշան պիտի կրեն վրանին։

«Ուսաց կայսեր կողմէն Պարսից շահին խրկուած շոգենաւը հասաւ նոյեմբեր 7ին։ Բանի մը օր ետքը ջուրը ձգուեցաւ, Դէհրանի մօտ խոբրի խալար ըսուած թագաւորական ապարանքին մեծ աւազանին մէջ. շահը և բոլոր պալատականները ներկայ գտնուեցան. և շոգեշարժ մեքենաներուն բանիլը տեսնելով շատ զարմացան. քանզի այս առաջին անգամն էր որ առանկ բան մը կը տեսնէին։ Ցուրին գոլորշիքը առանկ հրաշքներ ընելը՝ մարդերնուն անգամ անցած չէր։ Այս պզտիկ նաւս ամէնը հինգ մէդրօ երկայնութիւնէն եվել չունի. զարդերը որ ոսկիէ և խոպիֆէէ են, և հանդերձանքը շատ ճոխ են. միայն առնոյ գինը 4,000 դուսմանէն եվել կը կարծուի. (որ կ'ընէ 212,500 ղուռուշի չափ)։ Այս նաւս Պետերբուրգէն մինչեւ Դէհրան յամաքով եկած է շատ մեծ դժուարութեամբ. բերողն է Կալիցին իշխանը, որուն շատ սէր և պատիւ և յարգութիւն ցրցուց շահը, և վարպետութեանը վրայ զարմանալով մեծ գովութիւն տուաւ։ Եւ իրեն շնորհակալութիւնը աւելի զգալի կերպով մը յայտնելու համար՝ առիւծու և արիւգական ըսուած տոպեստութիւ պատիւը շնորհեց անոր։ Բանի մը օր ետքը Կալիցին իշխանը Աղդարապատ գնաց. անկէց նաւով Աժաբիան պիտի անցնի, և յամաքով ճանապարհորդութիւնը պիտի շարունակէ մինչեւ Պետերբուրգ։

«Ինկիլիզի տերութեան կողմէն Պարսկաստան խրկուած դեսպանը Պ. Ֆառռան, իրեն ընտանեօքը նոյեմբեր 11ին հասաւ Դէհրան։ Առկէց առաջ այս պաշտօնը հոն կը վարէր Պ. Շէյլ, և ասոր գալուն կ'ըսպասէր որ ինքն ալ անկէց մեկնի Ինկիլթերռա երթայ. և քանի մը ամիս հոն իրեն հայրենիքը մնայ։ Բայց Խալէ-ային և ուրիշ արդելիչ պատճառներու համար Պ. Ֆառռանին գալը ուշացնելով՝ հարկ եղաւ որ Պ. Շէյլ այս ձմեռս ալ Դէհրան անցընէ, և դարնան առենը Ինկիլթերռա երթայ։

«Պարսից տերութեան երեւելի նախարարներուն մէկը Մուհամմէտ Պաղիր խան՝ նոյեմբերի 12ին մեռաւ։ Անիկայ շահին մօրեղբայրն էր. և Դէհրաւնու պէյլէր պէյի. խորասանու ընդհանուր կուսակալ Աասֆ տէվլէթ խանին ալ մեծ եղբայրն էր։ Ասոր տեղը անցաւ ասոր տղան Խսա խանը։

«Միրզա Ապտիւլ Հասան խանը, որ Պարսից տերութեան արտաքին գործոց տեսուչ էր, և Խալէ-այէն մեռաւ օգոստոսի մէջ, Պարսից երկրի պինա հարուստ մարդոցը մէկն էր։ Սընտուկին մէջ միայն ոսկի տակ 80,000 թումման գտնուեցաւ, (որ կ'ընէ 4,250,000 ղուռուշ)։ Զգած հարստութիւնը բոլոր՝ մէկ միլեոն թումման կը հասնի կ'ըսեն. (որ կ'ընէ 53,500,000 ղուռուշ)։ Միայն մէկ հատիկ զաւակ ունենալով՝ այնքան հարստութիւնը մէկէն ալ նոր ձեռքը անցաւ։ Այս երիտասարդիս անունն է Մէհտի խան. և խելքի կողմանէ այնքան տկար է որ, Պարսից կառավարութեան մէջ ընդունելի գըտնուած սովորական օրէնքին համեմատ, որ տերութեան մեծ պաշտօնատարներուն մէկը մեռնի նէ՝ անոր տեղը անոր տղան կ'անցնի, շահը չի կրցաւ վրատահիլ հօրը պաշտօնը տալուն յանձնելու. Միրզա Մուհամմէտ Ալի իշխանը արտաքին գործոց տեսուչ դրաւ. որ Ապտիւլ Հասան խանին եղբօր տղան է։ Այս ատիճանիս պատճառաւ Միրզա Մուհամմէտ Ալին՝ խանութեան պատուանունն ալ ըստացաւ, և քիշմիրի շալէ շինուած պատուոյ թիւրի մը ալ տրուեցաւ իրեն՝ Շահին կողմանէ։

«Բանի մը ամիսէ 'ի վեր Պուխարայի կողմէն առած գրերնիս կը պատմեն որ՝ քաղաքին էմիրը կամ հրամանատարը Նասիպ Ապտիւլ Սամուդ խանը բռնել և բանտը դնել տուաւ։ Այս մարդոյս համար այն կողմերը գացող Եւրոպայի ճանապարհորդները գէշ կը խօսին։ Այս ըսելս ոմանք այն առենները սուտ հանեցին. բայց հիմա ստուգութեանը վրայ ամենեւին տարակոյս չի կայ։ Ապտիւլ Սամուդ խանը Պուխարայի էմիրին վերաբերեալ գործերուն մէջ խաբէութիւն և խարդախութիւն բանեցընելով դիզած հարստութիւնը 70,000 դուսման (3,570,000 ղուռուշ) հասեր էր. և այս ստակս ամէնը իր

Ի՞նչ որ է նէ, հիմակուան Զէյքէվները մէկ դերագոյն էակ մը, և մէկ մէն ալ Աստուծոյ մոյր մը կը ճանաչէն, և շատ մէն ալ երկրորդական զօրաւոր էաներ կայ կ'ըսեն. և ասոնց ադուէալ անուն կուտան։ Հոգիին անմահ ըլլալուն կը հաւատան. մեռնելէն ետքը հանդերձեալ կեանք ալ կայ՝ և ամէն մարդ այս կենացս մէջ ինչպէս ապրեցաւ նէ՝ հոն անոր փոխարէնը պիտի գտնէ կ'ըսեն։ Բայց ինչպէս որ ուրիշ տեղեր, նմանապէս հոս ալ, հանդերձեալ կենաց այս փոխարինութիւնը ամէն ատեն մարդերնին չեն բերեր։ Թէպէտ այս գաւառութիւնս ունին, բայց այս աշխարհիս մէջ վարած կեանքերնին ազէկ և զուարթալի ընելու ինչ բան կայ նէ՝ անոնց մէկն ալ ետ չեն ձգեր։ Այս աղգիս կրօնական տօները և արարողութիւնները քիչ մը ուշադրութեամբ քննուելուն առնելու ըլլամք նէ՝ գիւրաւ կը ճանչցուին որ ասոնց կրօնքը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ կուապաշտութիւն առաստղերուն և քրիստոնէութեան խորհուրդներուն իրարու խառնելով ձեւացած խառն և այլանդակ բան մը։

Զէյքէզլի պատերազմական մարդու մը հիւանդացած և մեռած առենը Զէյքէվներուն ըրած արարողութիւնը պատմելով այս բանասիրական վերջացընենք։

Մեկը հիւանդանայ նէ՝ հիւանդութեանը առաջին գիշերը մարդ չի քնանար. հիւանդաւոր եկողները հիւանդին որսը կը շարուին կարգաւ. մէկդին երիկ մարդիկ և մէկալ դին կրնիկ մարդիկ։ Կարգաւ ամէնքն ալ ներս կը մտնեն. աղօթք մը կ'ընեն որ Աստուած այն հիւանդին բժշկութիւն տայ. վրան քիչ մը ջուր կը ցրցրքնեն ու դուրս կ'ելլեն։ Շատ անգամ բոլոր գիշերը հոն կը մնան. և հայն ալ հոն կ'ուտեն հիւանդին ազգականներն ու բարեկամները մէկ տեղ։ Շատ անգամ երիտասարդներ ասոնք տեղը երթալու առենին առաջնուն մէկ փող (ֆլուիթայի) պէս բան մը և մէկ կիթառ (քէման) մը չալել տալով կուգան։ Այս գործքս շալելը հիւանդին առենը մանելէն ետքն ալ չի կարիր. աղջիկները ձեռք ձեռքի բռնելով բոլորաձեւ կը խաղան. կանչած խաղերնին ալ՝ մէկ երեւելի կարիճի մը ըրած քաջագործութիւնը պատմութիւնն առնուած խաղ է։ Այս խաղերս լամենալէն ետքը կերակուրի կը նստին։ Հայցէն ետքը կ'ըսկսին տեսակ տեսակ խաղեր խաղալ. մէկը կը լամենցընեն մէկալը կ'ըսկսին. և այս իրարու ետեւէ ըսկսած խաղերուն մէջ մանաւոր կարգ մը կը տեսնուի։

Սանաւոր գիտցութեան արժանի բան մը սա է՝ որ թէպէտ այս բաներս առանց ձայնի չեն ըլլար, բայց հիւանդը անհանգստութիւն ունենալու նշան մը չի ցրցներ վրան։ Եւ այս ուրախութիւններս անոր համար կ'ընեն՝ որ հիւանդը խելքը միտքը տանոց տալով իր հիւանդութիւնը և ցաւը մոռնայ։ Մեռնելու որ ըլլայ նէ՝ տրտմութիւնը կը տիրէ. և ինչ բան որ սասոկ տրտմութիւն մը կրնայ մարդու ընել տալ նէ՝ ամէնն ալ կ'ընեն։ Կընիկ մարդոց լալը ողբալը և պօռալը՝ հիւանդին մեռնելուն նշանն են. և մեռնելուն լուրը շուտ մը մօտաւոր տեղերը կը տարածի։ Աղգականները և բարեկամները կը ժողվուին կուգան, մեռելին ընտանեացը հետ մէկ տեղ ըլլալ։

Մեռելին մարմինը կը լուան. անկէց ետքը մարդերը կը կրտրեն, նոր լաթեր կը հագցնեն. և գետնի վրայ փռուած խրսիրի մը վրայ կը պառկեցընեն։ Մեռելին ողջ իբրեն պատերազմի առեն հագած լաթերը բարձի մը վրայ կը փռուին. և այն բարձն ալ մէկ ուրիշ խրսիրի մը վրայ կը պառկեցընեն։ Մեռելին եհոլները տրտում դէմքով կուգան երկու խրսիրներուն առաջ ծունկի վրայ կուգան. և կարծքերնին կը ծեծեն։ Եւ ասոնք ծունկի վրայ կը կենան և՝ կարծքերնուն կը զարնեն, մինչեւ որ մէկը գայ. այսքանս հերիք է ըսելով անկէց վերցնէ։

Մեռելը թաղելու ամէն առեն շատ բազմութիւն կ'երթայ։ Դերեզմանը (շէյխերը) աղօթք ըսելով առջեւէ կ'երթան. անոնց ետեւէն մեռելին ճաղը կուգայ. քովն աղգականներն ու բարեկամները։ Կինը և մայրը և աղգական կընիկ մարդիկ մազերնին կը կրտրեն սովորաբար, երեսնին կը ճեղքռտեն և ուրիշ յուսահատութեան գործքեր կ'ընեն, որոնց նշանը երկար առեն վրանին կը մնայ։

Մեռելին աղգականները ինչ հանգէս որ կրնան ընել նէ՝ մեռելին տարեգլուխ օրը կ'ընեն. երբեմն այն օրը մեռելին հոգւոյն համար ըրած պահերնուն համրանքը մինչեւ յիսուն կը հասնի. հոգեհոգի հրաւիրուած ամէն մարդիկ ալ հետերնին ուտելիք կը բերեն, որ այն պահերուն կարգին գուրս է ասկիայ։

Բոլոր աղգականներն ու բարեկամները գերեզման կ'երթան։ Հայկերդիք կ'ընկրկի հրէական անգամ հրաղէն նետելով մարդ գլուխ, կընիկ մարդիկ՝ մեռելին վրայ գովասանքներ կը զրուցեն. ետքը մօտ ազգականները ամէն մէկը իրեն ձին ծանր ղարդերով ղարդարված՝ իր քովը ունենալով, սանձէն (սրդկինէն) կը բռնեն, և ծանր քալվածքով գերեզմանին բոլորը կը պտըտին։ Ետքը իրենց տիտղը քիչ մը կը ձեղքեն արիւն կը հանեն. և այն արիւնը մեռելներուն կը նուիրեն, «այս քեզի համար է» ըսելով։ Ետքը կ'ընկրկին խաղ կանչել. մինչեւ որ հայկերդիքի առենը գայ. և շատ առեն հայկերդիքը մինչեւ գիշերվան մէկ մասը կը տեւէ։

Զէյքէվներուն պատմութիւնը որ հոս գրեցինք, հին Լակեդեմոնացւոց պատմութիւնը հետ համեմատելով՝ քանի մը երեւելի բաներու մէջ իրարու նմանութիւն կը գտնէ մարդ։ Լակեդեմոնացիներուն որ ղարքի ալ ազգին ընդհանուրին խնամքը տակն էին. Լակեդեմոնացիներն ալ նոր կարգուած առէններն ցերեկին կամ հրապարակու իրենց նոր հարսին քով չէին տեսնուեր։ Լակեդեմոնացիներն ալ գերի ունէին, և երկրագործութիւնը անոնց ընել կուտային. զինք գործածելը ամէն արուեստներէն վեր կը բռնէին. իրենց հանգէսներուն մեծ զուարճութիւնը աղգային կրտրիճներուն վրայ շինված խաղերը կանչելով կ'ըլլար, և այլն։ (Տես մեր համառօտ Հնախօսութեան մէջ Լակեդեմոնացւոց վերաբերեալ գրված գլուխը)։

Բանի մը բաներով Զէյքէվները Լակեդեմոնացիներէ կը տարբերին. ասոնց կընիկները Լակեդեմոնացիներէն շատ պարկեշտ են. ասանք թէ որ մէկ ընտանի պակասաւոր աղայ մը ունենան նէ՝ ասիկայ բանի չի գար ըսելով չեն մեռցներ, ինչպէս որ Լակեդեմոնացիները կ'ընէին. գերիներուն հետ Զէյքէվները Լակեդեմոնացիներէն աւելի անուշ կը վարվին. ուրիշ աղգաց հետ առուտուրի մէջ մտած ըլլալով Լակեդեմոնացիներէն աւելի քաղաքավար և հիւրասէր են, և արուեստալ կայ մէջերնին. որ Լակեդեմոնացիներուն մէջ կար ալ նէ՝ արուեստաւորները միշտ գերիներն էին։ Այս պարագայիս նայելով յայտ կայ որ Զէյքէվներուն մէջ արուեստները ծագկին. որովհետեւ ազատ մարդոց մէջ արուեստաւոր գտնուելով արուեստը շատ անարգ սեպուած չի կրնար ըլլալ. Լակեդեմոնացւոց մէջ այս յայտս չիկար. որովհետեւ արուեստ բանողները միայն գերիները ըլլալով՝ արուեստը 'ի հարկէ անարգ սեպուած էր։

Պէպէ Յարութիւնեան։

եղբ օրը հասցուցեր էր, որ Մեշամ քաղաքը վաճառականութեան կ'ըներ։ Բոտակը կրցաւ անվնաս փախցընել. բայց ինքը չի կրցաւ փախչիլ։ Իմիրը բանը արդէն հասկցած ըլլալով գաղանի տասը ընթացքը դիտելու հաւատարիմ մարդիկ դրած էր։ Փախչելն ալ բռնուեցաւ. Նասրուլլահ էմիրը ասիկայ շղթայներով կապելով բանտը դնել տուաւ. և երդում ըրաւ որ, մինչեւ որ Մեշամ խրկուած ոսկը ամբողջ ձեռքը չի հասնի նէ՝ այն բանտէն Ապիւլ Սամուդ խանը ելելիք չունի։ Հարիմը դանելված կընիկներն ալ վերցընել տուաւ էմիրը և զինուորներուն մատնեց, որ անօրէն ըրբութեամբ կը վարվին հեռերնին։

„Մեշամ քաղաքէն գիր առինք, որ Նոյեմբեր 8ին գրված են։ Խորասան գաւառին ընդհանուր կառավարը Սաաֆ ուէվլէթ խանը՝ որ շահին մօրեղբայրն է, շատ զօրքով Տերեկիոլի թիւրքմէններուն վրայ պատերազմի գնաց, որ Ռէլադու արեւմտեան կողմը կը բնակին, և շատ խռովարար մարդիկ են։ Ընոնք նուաճել և զդաստացընելէն ետքը՝ կ'ըսեն որ, զօրքը Կամուտ և Կոխան ըսուած ցեղերուն վրայ պիտի դարձընէ։ Թէ որ այս գործս յաջողի նէ՝ շահին պատերազմելու ելելը պէտք չըլլար. քանզի շահն ալ Թագաւորական զօրքը իր ազգն ապարատեսութեամբը պիտի խրկէ ասոնց վրայ։ Ամէն որ կառավարութեան տեսանին մէջ կը խօսուի՝ թէ այս բանս ըլլալու է։ Բայց Պարսից կառավարութեան բռնած ճամբան ճանչցողները դիւրաւ կը հասկընան որ այս բանս տակաւին անատյդ կըմնայ ըլլալ։ Բաւական ժամանակ է, Դէհրանու մէջ կը զլուցվի որ տերութեան երկիրներուն ամէն կողմէն շատ զօրք պիտի գան. բայց մինչեւ հիմա եկածները միայն հաղարի չափ ձի են. անոնք ալ Թնդանօթ քաշելու համար. և երկու խումբ ալ հետեւակ զօրք. որոնց ամէնը մէկէն հաղար երեք հարիւր հոգէն աւելի չեն հասնիր։ Ինչ և իցէ ասոնց ինչ բանի համար ժողվվիլը տակաւին հաստատութեամբ գիտցուղ չկայ։

„Իրզուրում քաղաքը Պարսից կողմանէ նատող գործակալը Միրզա Դէհի, մէկ սուրհանդակ մը խրկեր էր Պարսից շահին. որ Իրզուրումէն ելելուն եօթներորդ օրը Դէհրան հասաւ։ Այս ճամբան այսքան քիչ առնի մէջ ընելու օրինակ տակաւին տեսնուած և լսուած չէր։ Կ'երեւի որ՝ Օսմանեան տերութեան բարձրագոյն դըռնէն եկած գիրեր բերած է այս սուրհանդակը, Օսմանեան և Պարսից տերութեանց մէջ եղած վէճերը խաղաղելու վրայ։

„Մէկ ուրիշ սուրհանդակ մըն ալ Պեսրբուրգէն 14 օրը հասաւ Դէհրան. որ ասոնն ալ շատ մեծ արագութիւն է. և եկողը՝ կայսեր մտնաւոր սուրհանդակներէն էր։ Ռուսաց և Պարսից մէջ թիւրքմէնցոյ ըսուած տեղը եղած դաշնադրութիւնը՝ Պարսից զինեալ պատերազմական նաւերուն կասպից ծովուն վրայ նաւարկութիւն ընելը կ'արգիլէ. և այս պայմանագրութեանս ուժովը՝ Ռուսաց պատերազմական նաւերը ազատ են. Պարսից ձեռքը եղած նաւահանգիստներուն դրն որ ուզեն նէ կրնան մտնել ելլել։ Այս նաւահանգիստներուս կարգէն միայն ազդարապատու նաւահանգիստը դուրս մնացած էր. բայց շատ ժամանակ է Նիքոլա կայսրը Պարսից տերութենէն կ'ուզէ, որ Ռուսաց նաւահանգէստը այս նաւահանգստիս մէջն ալ մտնելու կարողըլլայ։ Շահը մինչեւ հիմա Ռուսաց կայսեր այս խնդիրը չէ ընդունած։ Բայց այս վերջին անգամիս եկող սուրհանդակին բերած խօսքը այս է որ, թէ որ շահը կայսեր առաջարկութիւնը չընդունի նէ՝ պատերազմի պատրաստ կենայ։ Ռուսաց տերութեան կողմէն Դէհրան նստող դեսպան Տօլկորուքի իշխանը այս խնդիրս առաջարկեց շահին. և քանի մը օր ալ միջոց տուաւ որ խորհի։ Շահը Ռուսաց հետ պատերազմ բանալու կամք չունենալով՝ խորհածին վերջն ալ ըլլալու պատերազմը խափանելու յարմար պատասխան մը եղաւ։ Բայց թայլտուութիւնը ակամայ ըլլալն ալ յայտնեց. և ամէն առեն երբ որ Շահը իր կամացը դէմ բան մը ընելու բռնադատուի նէ Ռուսաց տերութենէ կողմէն, կ'ընէ. բայց ակամայ կ'ընեմ կոր տէր բողոք ալ կ'ընէ։ Պարսիկը դէմ դնել կ'ուզէ. երբեմն դէմ կը դնէ ալ, բայց չի յաջողիր»։

— Պարսկաստանէն վերջին հետ ժամանակէն եկածը գրուած գիրերէն կը սորվինք, որ Շահը թիւրքմէններուն վրայ ելելու կամքէն ետ կեցեր է։ Իր Սաաֆ Տէվլէթ խանը թիւրքմէններուն դէմ կատարեալ յաղթութիւն ընելով՝ հարիւրաւոր գերիներ ողջ բռներ, և խռովարարներուն գլխաւորներէն վաթսունի մը չափ մարդու գլուխ կտրեր, ամէնը մէկէն Դէհրան խրկեր է։ Այս գլուխները քանի մը օր հրապարակը դրուած մնացին որ ամէնքն ալ տեսնեն։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԱՆԳԼԻԱ։ Դեկտեմբեր 30 ին կէս օրէն 4 ժամ ետքը Լիսնոա քաղաքը ահագին կրբակ մը եղաւ, որ Դէմդ գետին եղը Աբրնկէա Հուէրֆ (իրօնկատ ուհարֆ) ըսուած թաղը ոքքան թանգարան (մաղազա) և խանութ կային նէ՝ ամէնքն ալ մոխիր դարձուց։ Խիստ քիչ բան կրցան ազատել. անոնք ալ ոչինչ բաներ էին. որ չաղատվէին ալ նէ բան մը ըսել չէր. գին ընելու բաները ամէնն ալ այրեցան։ Կրակը տարածվելով քովի տուներէն ալ շատը այրեցան. միայն պատերնին կանգուն կը կենայ։

— Կուէլոնա (կուավէսէնա) քաղաքը այս տարի (1846 ին) շատ վնասներ քաշեց քանի մի անգամ հրդեհի պատահելով. բայց Նոյեմբերի մէջ եղած կրակը շատ ծանր վնասներու պատճառ եղաւ. քիչ մնաց բոլոր քաղաքը մոխիր կ'ըլլար կոր։ 40 տուն բոլորովին մոխիր կըսարեցան. ծովուն եղը դանուած տախտակ և գերան ծախողներու (քերեստաձիներու) խանութներն ալ մէջի ինչքերովը ամբողջ այրեցան։ Կրակը անանկ քիչ առնի մէջ տարածեցաւ, որ խեղճերը իրենց տանը կահ կարասիքներէն բնաւ բան մը չկրցան փախցընել։ Միեւնոյն թաղին մէջ քիչ օրվան միջոցը այս երրորդ անգամն էր որ կրակ կ'ըլլար. ուստի շատ պարապ չի նմանիր այն կարծիքը որ կ'ըսեն թէ թշնամիի բան եղած պիտի ըլլայ ասիկայ։

ԳԱՂԼԻԱ։ Նաբօլէօն Պոնապարդէ կայսերը տղան ծնած առենը՝ Թագաւոր Հռոմայ ըսուեցաւ. և ասիկայ մեռցանելու համար մէկ ծրծմար (սիւտանա) մը փընտռուեցաւ։ Այն առենները Փարիզու մօտերը Պելլէօ ըսուած վիճակը մէկ գիւղի վանական մը կար, որ հիմա երեք տարի մը կայ որ այս մարդս մեռած է։ Այսիկայ մէկ աղջիկ մը ուներ կարդուած։ Աղջկանը առյդութիւնը և կամքին առատութիւնը և մաքրութիւնը պատճառ եղաւ, որ այն առենը բժիշկներ ասոր որպիսութիւնները աղէկ քննելէն ետքը՝ ընտրուելու համար բերված բազմաթիւ կընիկ մարդոց մէջէն ասիկայ ընտրեցին և Նաբօլէօն կայսեր ըսին որ տղան ասոր յանձնէ։ Ասոր համար այս աղջիկս մէկ հասարակ և անեշան մարդու մը տուն մեծցած իբէն՝ կայսեր պալատը առնուեցաւ. զինքը շողքորթողներ և այսօր երեկ վընէ աղվոր ես ըսողներ ալ ունեցաւ. հարստութեան և փառաւոր զարդերու մէջ կը ըլլար։ Միտքը ինչ դար նէ՝ բերնէն ելածին պէս կը կատարվեր. և որովհետեւ արդէն Թագաւորի անուն ստացած էր այն տղուն՝ որ ասկէց կաթ կուտէր, Ֆռանսըզի տերութեան մեծամեծները ամէնն ալ այս կընկանը վրայ կը խօսէին։ Ամէնքն ալ ասոր աչքը մտնել և ասոր հովանաւորութեանը տակը ըլլալ կ'ուզէին։

Նաբօլէօն ինքն ալ քանի մը անգամ տղուն առջեւ գալը և օր օրէ առուգանալը տեսնելով՝ ծրծմօրը վրայ սէր կսկսէց. հետը շատ անուշ կը խօսէր, և յաճախ մեծագին և պատուական ընծաներ կուտար։ Տղան կաթէն կըտրուելէն ետքը՝ Նաբօլէօնի կայսրուհի կինը ասոր առատ տարեկան կապէց։ Մինչեւ այն առենը ասոր այրը մեռած ըլլալով՝ կինը Օշար անուն մէկի մը հետ կարգուեցաւ. և երկուքը մէկ ըլլալով՝ կայսերական առատաձեռնութենէն ինչ պարգեւ առեր էր նէ կերան հատցուցին. մնաց միայն տարեկան եկամուտը։ Լաւ երբ որ Նաբօլէօն բռնուեցաւ և Սենդ էլէն կղզին քշուեցաւ, և Ֆռանսայի Թագաւորութիւնը նորէն Պուռպոնեան ցեղին անցաւ, նոր կարգադրութիւն եկամուտէն ալ զրկուեցաւ։

Այս վիճակիս մէջ ինկաւ նէ՝ այրը ձգեց, Պելլէօ հօրը տունը դարձաւ եկաւ. և ինչ ազքատութեան վիճակի մէջ ձգած էր նէ Թագաւորին պալատը գացած առենը՝ նոյն վիճակին մէջ գտաւ։ Այն օրերը՝ (1830 ին), Ֆռանսայի քաղաքական խռովութիւնը եղաւ, Պուռպոնեան ցեղը Թագաւորութենէն ինկաւ, և հիմակուան Լուի—Ֆիլիպ Թագաւորը աթոռն անցաւ, և ասիկայ 2000 ֆռանք (8500 ղուռուշ) տարեկան եկամուտ կապեց։ Այն առենը աղջիկը Լանեի տեղը քաշուեցաւ. և հոն կեցաւ մինչեւ 1846 Նոյեմբեր 22. մեռաւ այն օրը, 59 տարուան։ Այրը՝ որ 80 տարեկան է, և մէկ քոյրը տակաւին կենդանի են։

Ոմանք ասոր բաղդին կը նախանձին. բայց ինձի հարցընեն նէ՝ ասանկ բաղդ ինձի պէտք չէ, որ մարդուն իր ծնողքը մոռցընել կուտայ։ «Աղջիկը հաղորդութեան և փառաւոր զարդերու մէջ կը ըլլար... հօրը տունը դարձաւ եկաւ, և ինչ ազքատութեան վիճակի մէջ ձգած էր նէ Թագաւորին պալատը գացած առենը՝ նոյն վիճակին մէջ գտաւ... (Թագաւորը) 2000 ֆռանք տարեկան եկամուտ կապեց. այն առենը աղջիկը Լանեի տեղը քաշուեցաւ... մայրը՝ որ 80 տարեկան է, և մէկ քոյրը տակաւին կենդանի են». այս պարագայներս այս կինը Ֆնողսիրուիլն ըսուած աղէկութենէն զուրկ կը ցրցընեն. և տակէց զուրկ ըլլալէն ետքը ուրիշ ինչ առաքինութիւն ունենայ նէ ընդունելի չէ։ Բաղդը կայր է. մարդս երկու աչք ունի. կայր բաղդը աչքերը բաց մարդուն վրայ պատահելով առոր աչքը կը կուրացընէ, որ իրեն պարտականութիւնը չի ճանչնայ, անիկայ բաղդ չէ, դժբաղդութիւն է։ Արդ յանձնառու չըլլար ըսելու, որ բաղդս բանեցաւ որ կուրացայ. պիտ ծնող և մեծցընող և ինձի այնքան երախտիք ընող հայրս ու մայրս անգամ չեմ կրնար տեսնել։

ԻԴԱԼԻԱ։ Միլանու արքեպիսկոպոսը Բառօլ Կայսրուք, որ Հռոմէական եկեղեցւոյ կարդինալներէն էր, և աշխարհական կողմէն կոմսութեան աստիճան ուներ, մեռաւ 72 տարուան, Նոյեմբեր ամսոյ 20 ին, Միլան քաղաքին մէջ։

— Հռոմայու սրբազան Պապը ուրքան որ իր հպատակները խոհեմութեամբ կը կառավարէ նէ՝ խուռվարարները պակաս չեն. առիթ կը փընտռեն խռովութիւն հանելու։ Բանի մը ազատատեր մարդիկ Հռոմայու քաղաքապետէն հրաման ուզեցին իրենք իրենց հացկերոյթ մը ընելու Լիպերիի ըսուած Ռիպրդոյի մէջ, 700 հոգիի համար։ Քաղաքապետը Ռիմցի Կարդինալին հարցուց, որ կառավարութեան նախագահն է. և անկէց հաւանութիւն առնելով հրաման տուաւ որ հացկերոյթը ըլլայ։

Թէատրոյին մէջը ճրագներով շատ փառաւոր զարդարեցին. դրօշակներ (պայրախներ) և խորհրդաւոր արձաններ դրին։ Օտար ազգի մարդիկ ալ հրաւիրեցին այս հացկերոյթիս մէջ. անեսիր որ ազգէն ըլլար նէ չէին նայեր կ'առնէին. միայն գերմանացի (նէմցի) ազգէն մարդ իրենց մէջ չուզեցին։ Լաւ այս հացկերոյթիս ազդային և ժողովրդական ըլլալը ամէն բանի մէջ ցրցընելու համար միայն չորս տեսակ կերակուր պատրաստել տուին, և մէկ տեսակ մը գինի հանեցին. և կերակուրէն ետքը՝ Իդալիայի մէջ բուսած պտուղները միայն սեղանը բերին։

Քիչ առենի մէջ բոլոր սրահը և սենեակները ամէնն ալ, և Ռիպրդոյին տեսարաններ ձեւացուցած տեղը անգամ տեսնելու հետաքրքրութեամբ եկող մարդոցմով լեցուեցաւ. և այն առենը սկսան քաղաքական կարգի մէջ երեւելի և իրենց սիրած մարդոցը անուանը և սիրոյն գինի խմել։ Սեղանին վերայ մէկ բարձր տեղ մը՝ սրբազան Պապին կիսարձանը դրած էին և Իդալիայի աղատութեանը համար, և Պապին կենացը համար գինի կը խմէին. կը յուսամք կ'ըսէին որ մեր հասարակաց փափաքը կը լեցընէ։ Նէմցիի կառավարութեան դէմ քանի մը բաներ զրուցող եղաւ նէ՝ ամէնքն ալ հաւնեցան. ամէնքը մէկ ձայնով կը պոռային. — կեցցէ Պիոս Թ. կեցցէ Իտալական միութիւն —։ Վերջապէս ետքը պալ ըրին։

Մինչեւ այս տեղս ամէն բան հանդարտ կ'երթար. յանկարծ մէկ ռամիկ մը, (այս անունս ինքն առած էր վրան), Ռիպրդոյին տեսարանը ելաւ. սկսաւ Պոռկեղէ իշխանին դէմ դէշ խօսիլ. որովհետեւ այս ազնուականս՝ ասոնց հացկերոյթի ժողվված օրը ինքն ալ հացկերոյթ տուաւ, ազնուականները ժողվեց, որ մէկալ հացկերոյթին երթալու ժամանակ չունենան։ Այս մարդս իր խօսքը լմընցուցնելուն պէս՝ ամէնքը մէկ բերան ըսին որ երթանք միաբանութիւ՝ Պոռկեղէ իշխանին տանը առաջը կենանք. և բռնադատեմք որ թէ իշխանը և թէ անոր հետ գտնուողները մեղի երեւին։

Այս ըսին, երաժիշտները (չալզըճիները) առաջնին առին ճամբայ ելան. և կէս գիշերէն ժամ մը առաջ Պոռկեղէ իշխանին պալատին առջեւը հասան. առաջ սկսան պոռալ. — կեցցէ Պապն Պիոս Թ. կեցցէ Պոռկեղէ իշխանն. կեցցէ ազդային միութիւնն —։ Գրանկ քառորդ ժամու մը չափ պոռալով երբ տեսան որ իշխանը չերեւիր կոր, սկսան ազնուականաց դէմ անէծքներ և դէշ խօսքեր խօսիլ։ Բանը դէշցաւ. Պոռկեղէին տունը ժողվվողները իրենց ապահովութեանը համար վախնալ ըսկսան. որովհետեւ քանի երթար նէ բաղմութիւնը պալատին առաջը կը դիպվեր։ Գաղտուկ մը մէկիկ մէկիկ պալատէն ելելու փախչելու ճամբան բռնեցին. բայց պալատին բակէն մէկ կառք մը ճամբա ելածին պէս՝ բաղմութիւնը անոր վրայ կը վազեին. մէջինին նախատական խօսքեր կը խօսէին կառքերուն մէկ քանիին ապակիներն ալ կոտրեցին։

Հասարակութեան մէջ խելացի և բանին ետքը մտմտացող մարդոց սիրտը այս բանիս վրայ կոտրեցաւ. և Պապին աղէկ դիտաւորութիւնը դիտցողները անգամ սկսան վախնալ. չըլլայ որ ասոնց անխոհեմ վարմունքը դէշ բանի պատճառ ըլլայ։

Դաղղիական «ժուրնալ» օրագիրը այս դիպուածս ուրիշ կերպ կը պատմէ։ Ասոր պատմածին նայելով՝

Պօռկէղէ իշխանը պատերազմական առենին նախադահ ընտրուելու ըլլալով՝ հասարակութիւնը բաղմութեամբ փունջով շինծու ծաղիկներ հեռերնին առնելով յիշեալ իշխանին պալատին առաջը գացին ՝ի պատիւ։ Իշխանը առաջկուց իմացած ըլլալով որ ասանկ բան մը ընել կ՚անցնի մրաքերնուն, յանկարծ այնքան բաղմութի պալատին առաջն որ տեսաւ նէ՝ անոնց բնաւ չերեւիլը խոհեմութիւն սեպեց։ Բաղմութիւնը հոն քիչ մը ատեն կենալով սպասեցին որ երեւի. և իրենց ուրախակցութիւնը անոր յայտնեն. չի տեսան նէ՝ տրտնջելով և գէշ խօսելով անկէց հեռացան։

Ուստի այս բանս՝ ՀՕՖԷՐ օրագրին պատմածին նայելով՝ իրարու միաք չի հասկընալէ առաջ եկած անվընաս բան մըն է. բայց ֆրանֆֆորի օրագրոյն թղթակիցը անանկ կը ցրցընէ որ վտանգաւոր է։ Հռոմայու հիմակուան կառավարութիւնը գերմանացիք չեն սիրեր. ուստի զարմանք չէ՛ որ Հռոմայու մէջ եղած պզտիկ բան մըն ալ՝ գերմանական օրագիրները մեծցընեն։

ԼԵՀԱՍՏԱՆ։ Անկրիանէրու վրայօք մէկ նոր օրէնք մը Լէմպերկ քաղաքը հրատարակելիքը՝ Նուրէմպերկ քաղաքը տպուած օրագիրը կը ծանուցանէ. և այս օրէնքովն՝ գեղացիներուն նոր արտօնութիւններ պիտի տրվի եղեր։ Կալիցիա գաւառին արեւմտեան մասին մայրաքաղաք ըլլալու համար Դառնօվ քաղաքը որոշուած է։ Բրաքով քաղաքը պիտի ամրացընեն. և ասկէց առաջ ինչ արտօնութիւն ունէր նէ՝ այն արտօնութիւնները ասկէց ետքն ալ պիտի վայելէ։ Այսպիսի արտօնութիւններ՝ Աւստրիայի իշխանութեան տակը եղած Լէհաստանի մէջ միայն Բօգկօրձ քաղաքը ունէր. Բրաքով Աւստրիայի տակ մնաւ նէ՝ այն ալ այս արտօնութիւններուն հաղորդ եղաւ։

ՌՈՒՍԻԱ։ Սիպիրի մէջ մէկ տեղ մը գետնի տակէ արծաթ տախտակ մը գտնուեցաւ. որ Մօղոլ թաթարներուն այն տեղները տիրած ատենէն մնացած էր. և վրան Մօղոլի գրով գրուածին միտքը այս էր. «Աստուծոյ զօրութեամբը. Մօնքա խանին անունը սրբազան ըլլայ. և ո՛վոր այս անունը չի յարգէ նէ՝ չկը դառնայ»։ Այս տախտակը ռուսաց կայսերը խրկուեցաւ. այն ալ գիտութեանց ճեմարանին ընծայ ըրաւ։

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ։ Լահօռի թագաւորը Կուլապ—Սինկ՝ մեծ նեղութեան և վտանգի մէջէ իր թշնամիներուն ձեռքէն. օգնութեան կարօտ է. ուստի Լահօռի արեւմտեան կողմի գաւառները բնակող Ինկիլիզ զօրքերը անոր օգնութեան երթալու համար հրաման առած են կառավարութենէն։

Կուլապ—Սինկին զօրքերուն շատը քովէն փախեր են. շատն ալ թշնամիներուն դէմ կռուած ատենը զարնուեր մեռեր են։ Իրեն օգնական տրված զօրքերն են չորս խումբ բնիկ տեղացի հետեւակ կրթեալ զօրք, և մէկ խումբ մըն ալ՝ թագուհիին զօրքերէն. ասոնք ամէնն ալ ուղղակի Բեաշմիրի վրայ պիտի երթան։

Վեց խումբ տեղացի և երկու խումբ Ինկիլիզ զօրք ալ պիտի Ռուլլնաուրէն գան և վերոյիշեալ զօրացը հետ միանան. և անկէց ետքը շէյխ Իմամիտին անուն ապստամբին վրայ պիտի երթան. որ բաւական զօրքով Հիւրի բուրվուրդ լեռը քաշուած կեցած է։

Բեաշմիրի կողմը շատ առատ ձիւն եկած է. և չի կարծուիր որ Լահօռէն խրկուելիք օգնական զօրքը շարունակ ճամբայ ընելով քիչ ատենի մէջ երթալու տեղերնին հասնելու կարող ըլլան։

ԱՕԳԱՑԻՆ

Ազգային Ռեմարանի ընկերութիւնը Ռեմարանի մէջ ձրի ուսանելիք աշակերտաց ծախուցը համար հաւաքելիք 400,000 ղուռուշը այս երկուշաբթի ժողվելու սկըսեցին այն ազգասէր անձինքներէն ուրոնք ոմանք 500 ոմանք 1,000 և ոմանք ասկէ ալ աւելի արդէն գրութեամբ խոստացած էին յիշեալ ընկերութեանը։

—Օսմանեան տերութեան հպատակներէն Հայոց հաւատարիմ ազգը իւր հաւատարմութեանը իբրեւ նշան միշտ կը կամի ու կը ջանայ իւր թագաւորին բարի օրինակներուն հետեւիլ. ուստի հիմա ալ տեսնելով Հայոց ազգը որ վերհասած Աբքայն քանի որ իւր թագաւորական աթոռը ելեր է անդադար հոգ կը տանի առանց խորութեան իրեն բոլոր հպատակներուն լուսաւորութեանը. ինքն ալ իւր կողմէն զատ աշխատելով օգնութիւն կ՚ընէ անոր աս գեղեցիկ դիտաւորութեանը. դպրոց չեղած տեղուանքը իւր զաւակներուն համար բարեկարգ դպրոցներ հաստատելով, անբարեկարգ եղած դպրոցները բարեկարգելով, որոնց թիւը մինչեւ քսանի կընայ հասնիլ մինակ Սարգսաղաքիս կամ ասնոր գլխաւոր արուարձաններուն մէջ. բայց աս դպրոցներուն պինտ յառաջադէմը Սամաթիայու դպրոցն է՝ ամէնէն առաջ անոր բարեկարգութեանը ազգը ձեռք ղարկած ըլլալուն համար. որուն մէջ բաց ՝ի հասարակ կարդալ գրել սորվող աշակերտներէն հարիւր յիսունի չափ աշակերտ ոբ Սահակեան բարեջան և ազնիւ ընկերութեան ծախիւքը կ՚ուսանին. Հայերէն, Տաճկերէն, Գաղղիերէն, Անգլիերէն, Սամէմամթիքա, Աշխարհագրութի, ընդհանուր Պատմութիւն, Գծագրութի. որոնց մէջ երկու երեք տարիէ ՝ի վեր աշխատելով իրենց յառաջադիմութեան համբաւը պարտաւորեց որ ամ սոյս եօթնին կիւրակէ օրը տուած քննութիւններնուն ներկայ գտնուելու բարեհաճին հասարակաց կրթութեանը առենին գիտական և լեզուագէտ անդամները, այսինքն՝

Արժանապատիւ Օ. Լիվեր էֆէնտին.

Վսեմափայլ միւթէրճիմ Մէհմէտ փաշան.

Մեծարու բժշկապետ Իսմայիլ էֆէնտին.

Յարգապատիւ ազգաբնակ Թարգման Ֆուատ էֆէնտին, որոնք անմիջապէս հինգ ժամու չափ իւրաքանչիւր ուսման քննութիւնները մտադրութեամբ մտիկ ընելէն և իրենք ալ զատ զատ ոմանց աշակերտաց ուսմունքներնուն վրայով կերպ կերպ խընդիրներ ընելով զանոնք քաջապէս փորձելէն ետեւ իրենց հաճութեանը ու հաւանութեանը նշան՝ զանազան լեզուէ գրած շարադրութիւններնին, ըրած թարգմանութիւններնին, ամէն մէկին մէկ մէկ մաս գծած աշխարհացոյց տախտակներնին, լուծած թուաբանական խնդիրներնին, նկարած զանազան գեղեցիկ ծաղիկներնին խնդրեցին որ հետերնին տանելով հարկաւոր եղած տեղուանքը ցոյց տան։

Յետոյ արգոյ գիտական Ֆուատ էֆէնտին ոտքի վրայ ելլալով քաջալերեց ու յորդորեց աշակերտները սա հետեւեալ համառօտ իսկ ազդու ատենաբանութեամբը։

Սէրելի ուսանողք։

«Վէհափառ և բարեգութ Արքային ազնիւ դէպուտատներն՝ ջանքը դիր ան է որ իւր բոլոր սիրելի հպատակները ճանչնան ուսման միջոցաւ որ ամէնն ալ մի և նոյն հայրենեաց զաւակ ըլլալով պարտաւոր են միմեանց սիրել։ յարգել, որովհետեւ Տէր-Լիւնէս այս սիրովը՝ այս միաբանութիւնը օր առաւր պիտի զարգանայ ուզօրանայ ամէն մասամբ. ուստի այսօր Վէհափառ Արքային կողմէն գալով յեղմի ամենեւ շնորհակալ կ՚ըլլաք որ անոր ուսուցչապետական գեղեցիկ դէպուտատներն համեմատ զարթելով կ՚աշխատիք և աշխատութիւնները զատ զատ շնորհակալ եղան որ ազգային դպրոցներուն յառաջադիմութեանը համար թէ բանիւ թէ արդեամբ կ՚աշխատին։

Իրենց այս կերպ ցրցուցած մարդասիրութիւնովնին բոլոր Հայոց ազգին ուրախութիւնը կրկնապատկեցին դէպ ՝ի վերհասու Աբքայն և անոր անգին կենացը միշտ աղօթող ըլլալու կրկին և կրկին պարտաւորեցին։ Մենք ալ մեր կողմէն թէ նոյն դպրոցի սուրբ Սահակեան ընկերութեան բոլոր անդամներուն, աշխատասէր դաստատուներնուն, մանաւանդ ջանասէր յարգի Ընդրանիկ աղային, որ գրեթէ իւր կենացը կէսը ազգասիրական եռանդով մը ասասիկ վառուած այն դպրոցին յառաջադիմութեանը համար գրած է։ Այս պատուական անձը գովել հարկ չէ, որովհետեւ մէկ մը որ իւր համեստութեանը կը դպչի, մէկ մըն ալ որ իւր գործքը վենքը միշտ կը գովէ։

—Թէնկրեան Պետրոս աղայ, Աղնաւորեան Մնքայել աղայ, և Պիլէզիկճեան Մկրտիչ աղայ յարգի անձինք՝ Կոստանդնուպօլսէն Լարէնէ Բօսդայի կառք բանեցընելու համար իրենց յատուկ արտօնութիւն խնդրեցին. որպէս զի՝ կառքերը բանեցընելու օրէն սկըսելով մինչեւ տասն տարի յիշեալ ճամբուն վրայ Բօսդայի կառք բանեցընելը միայն իրենց յատուկ ըլլայ։ Ասանց այս խնդիրքը օրինաւոր սեպուելուն համար՝ երկրագործութեան ատենին կողմէն արդարութեան վճռոց բարձրագոյն ատեանին և կառավարութեան ընդհանուր ատեանին առաջարկուեցաւ. և ասոր վրայ խորհուրդ ըրին որ՝ յիրաւի այսպիսի բաներու վրայօք նոր բարեկարգութիւնները Մեծաղօր տերութեան երկիրներուն մէջ պիտանի, և վերհասու Ինքնակալին մեծագործութեանը արժանաւոր բաներ են. և յիշեալ անձինքը համեստ և յարգի անձինք են, ասոնց ըրած խնդրոյն կատարմանը հրաման տրուելը արժան տեսնուեցաւ. մանաւանդ որ՝ ասոնք այս Բօսդայի կառքին վերակացութիւն պիտի ընեն նէ՝ ճամբորդներուն վրայ չեն կրնար իշխել որ իրենց կառքովը ճամբորդութիւն ընեն. այլ ամէն մարդ ինչպէս կ՚ուզէ նէ անանկ կրնայ երթալ դալ։ Այս ասոնք իրենց կառքը մրանելուներէն առնելու վարձքերնին՝ ժամ գլուխ մէկ մէկ բան պիտի որոշեն որ երթալու ճամբուն հեռաւորութեանը համեմատ ըլլայ։ Այս խորհրդածութիւններովը՝ Մեծազօր ինքնակալն ալ բարեհաճեցաւ. և տասն տարի ուզված արտօնութիւններուն արքունի հրամանագրաւ հրաման տրուեցաւ։

ՕԱՆԱՕԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Ինգլիան արիւծ։ Լյոնմբերի 2 էն 3 լուսնալու գիշերը՝ Լյոպպիս քաղաքին մօտ Խուռիա ըսուած տեղը գտնուած արծաթի հանքերը պահպանող զօրքերը հանքին հորերուն մէջ կրակ տեսնելով շուտ մը հանքին վերակացուին իմացուցին, որ հեռը 16 հոգի առաւ բանվորներէն. բանն ինչ ըլլալը հասկընալու համար կրակ եղած տեղը ինքն բայց ամէնքն ալ հոն մեռան։ Տասնին մարմինը գտնուեցաւ և դուրս հանուեցաւ, բայց մնացած հինգինը՝ և հանքին վերակացուինը չի գտան։ Այս ասկէց ետքը ուրիշ փորձուութիւն մըն ալ չի պատահելու համար այն բըռնկած հորը գոցեցին, բերանը պատ հիւսեցին. ուրիշ ամէն ծակ ու ծուկ տեղերն ալ գոցեցին. և մօտ տեղէն վազած ջուր մըն ալ այն հորին վրայ դարձուցին։ Աստն մը կար որ բանվորները դիտեր էին որ տաքութիւնը ջերմաչափին 40 աստիճանին հասած էր. կարելի է որ անկէց ետքը տաքութիւնը եւ ելնելով ինքնիրեն բռնկած ըլլայ։

—Ինգիպոլիտ։ Այս տարի Ֆուանտայի քանի մը գետերուն իրենց շրջակայ երկիրները կոխած ատենները վարպետ մարդիկ դիտեցին որ, որ տեղ որ ծառեր կային, մանաւանդ շագանակի (քէստանէի) ծառեր, և ատ՚ալ ըսուած վայրի ծառերը, որոց արմատը խիստ ճիւղեր ունին, և գետնին տակէն ամէն կողմը երկնալով շատ տեղ կը բռնեն, այն կողմերը եղած հողակոյտերը և թումբերը ջուրին ուժին առեկ դէմ դրին։ Այսիկայ եվելքը Սէն Մէղմէն տեղին քովերը ջաղացքներուն ջուր բերող առուին եզերքի հողակոյտերուն և թումբերուն վրայ փորձը վեցաւ։ Բայց երամոց վերակացուին ատեանէն եղած վճիռ մըն ալ կայ, որ թումբերուն վրայ ծառ անկելը խստիւ կ՚արգիլէ. ինչ տեսակ ծառ կ՚ըլլայ նէ ըլլայ. և որ տեղ որ Ֆուանտըլի կառավարութեան այս պատուէրս մոռիկ ըրած են նէ՝ այն տեղը այս օգտակար փորձս ընելու կարող չէն եղած. վնասը քաշեր են առանց կարող ըլլալու գիտնալ թէ ասկէց աղատելուն ճարը ինչ է։ Նրբեմն ատանկ շատ խմաստուն մարդիկ ունեցող կառավարութեան մէջ ալ ատանկ կանոններ կրնան գտնուիլ. որոց անօգուտ և վնասակար ըլլալը անանկ ատեն մը կը ճանչցըվի, որ կանոնը արդէն դրուած և վճռով հաստատուած է. և այն կանոնը անկէց ետքը խափանել տալը դժուար բան է. քանզի կառավարութիւնն ալ որքան խմաստուն կ՚ըլլայ նէ ըլլայ, իրեն յատկացեալ նախապաշարմունքներ ունի։

—Գիրդի մը դապպարդոլիան։ Այս տարի ցորենի քիչութեան և ողութեան պատճառաւ Ֆուանտայի մէջ տեղ տեղ խռովութիւններ ելան։ Կարդալ գրել դիտցող մարդիկ ալ այս վէճիս մէջ մտան, և ժամանակին և ռամիկներուն կամացը համեմատ գիրք հանելով քանի մը ատակ շահելու յուսով իրենք ալ խռովութիւն սերմանողներուն մէջ մտան։ Ասոնց-մէ մէկը՝ «Զայն սոլց» անունով պզտիկ տետրակ մը տպել տուաւ. մէջի խօսքերը՝ խռովարարներուն բերանը լեզու կը դնէր, կառավարութիւնը՝ խռովութիւնը քիչցընելու համար մարդ հանեց. գիրքաձախներուն ամէնուն ալ խանութները փնտռտել տուաւ. և որ տեղ այս տետրակներէս գտաւ նէ ժողվեց. տպագրիչն ու բանուորներն ալ վերցուցին. քանի մը բան հարցուցին. բայց մարդ բանը չի գրվեցաւ։

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉՔ ԼՐԱԳՐԻՍ
Յովհ. Պր. Տէր Կրկ. Զամուր։
Մէրիէ Աղաթօն։
Ի Պոլսի Նոր Խան.

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆՈՒՊՕԼԻՍ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԷՆՏԻՍԵԱՆ